

دانشگاه گوارا، دانش‌پژوهی و توسعه

نشریه کارآفرینی در کشاورزی

جلد چهارم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۶

<http://jead.gau.ac.ir>

رویکرد ارزشی به کسب و کار و تولید در بخش کشاورزی: مهیاسازی برای ترویج سازوکار تأمینی زکات

منصور شاه‌ولی^۱، پروین خلیق‌زاده^۲ و غلامحسین کرمی^۳

استاد بخش ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه شیراز، دانش‌آموخته کارشناسی ارشد بخش ترویج و آموزش کشاورزی،

دانشگاه شیراز، دانشجوی دکتری بخش ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه شیراز

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۲/۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۵/۰۹

چکیده

فضای کسب و کار کشاورزی در معرض خطرات غیرقابل پیش‌بینی و خسارات متعدد قرار دارد. سازوکارهای مختلف می‌تواند تولیدات این بخش را در مقابل مخاطرات حفظ کرده و برای کشاورزان امنیت روانی و رضایت خاطر از کسب و کار خود ایجاد نماید. به این منظور توجه به الگوهای برآمده از فرهنگ اسلامی جهت بیمه کردن جان و اموال ضرورت دارد. این پژوهش از نوع توصیفی-همبستگی و با روش پیمایش به بررسی رویکرد ارزشی به کار و تولید در بخش کشاورزی و کارکرد سازوکار تأمینی زکات بر رضایت شغلی و زندگی از منظر رهیافت مهیاسازی ترویج کشاورزی پرداخت. جامعه آماری گندمکاران پرداخت کننده زکات در استان فارس بودند که با استفاده از جدول مورگان و به روش طبقه‌بندی تصادفی، ۱۹۶ نفر از آن‌ها به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه بود که روایی محتوایی آن با نظر متخصصان و انجام اصلاحات لازم تأیید شد و مقدار پایایی آن با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۲ تا ۰/۸۶ مشخص گردید. نتایج این بررسی نشان داد رابطه نگرش گندمکاران نسبت به زکات با رضایت از شغل و زندگی آنان مثبت و معنی‌دار است. این نگرش در مناطق "کاملاً توسعه‌یافته" و "توسعه‌یافته" بیش از "مناطق توسعه‌نیافته" و "محروم" استان وجود دارد. در پایان براساس یافته‌ها، رهیافت مهیاسازی ترویج زکات برای ارتقای رضایت از زندگی و کسب و کار گندمکاران استان فارس در چارچوب سبک زندگی اسلامی تبیین شده است.

واژه‌های کلیدی: زکات، کسب و کار کشاورزی، رضایت شغلی و زندگی، رهیافت مهیاسازی

مقدمه

طریق امور فرامادی و معنوی می‌توانند آن را معنی‌دار کنند. پرورش معنویت در کسب و کار، رویه تفکر و عمل را تغییر می‌دهد و منافع فراوانی مانند خلاقیت، توسعه مرزهای آگاهی و احساس تکامل فرد، صداقت و اعتماد، تعهد و افزایش عملکرد دارد و در نهایت رضایت شغلی را ارتقاء می‌دهد (سیدجوادین و

معنویت در محیط کسب و کار امروزه در رأس مفاهیم سازمانی و نگرش‌های نوین کارآفرینی قرار دارد. کارکنان در سایه معنویت در محیط کار، به این درک می‌رسند که یک زندگی درونی دارند که از

*مسئول مکاتبه: Shahvali@shirazu.ac.ir

بلائیای طبیعی و رضایت از زندگی و کسب و کار خود جایگاهی ندارد؟

نگرش مادی‌گرا به صنعت و کشاورزی شأن آن را در حد تولید محصول تنزل داده و آن را فقط برطرف کننده نیازهای مادی انسان برای تهیه غذا و پوشاک می‌داند. در مقابل رویکرد متعالی و ارزشی به کار و تولید در کشاورزی که برگرفته از زمینه‌های مورد تأکید اسلام مانند شهود، اراده، مشیت، وحدت و نظم واحد حاکم بر طبیعت در نگاه به کشاورزی و محیط‌زیست است، بنیان همه کمالات مادی و معنوی را در پرتو فضیلت‌ها و حاجات ثابت روحی مانند دعا و نیایش و پرداخت زکات می‌داند (حسین، ۱۳۸۰). در این پارادایم فکری، انسان در بستر طبیعت، از باطن خویش به آن حقیقتی که او و طبیعت را آفریده، توجه نموده و خود را در قبضه قدرت و نیازمند خداوند می‌بیند و با پرداخت زکات به نیرویی ماورایی توکل و توسل می‌جوید. از این منظر، کشاورزی وسیله اتصال انسان به عالم ماوراء است و ارتباط وی با طبیعت از یک رابطه عادی و گذرا به رابطه‌ای عمیق و ماندگار بازآفرینی می‌شود (خلیل‌نژاد، ۱۳۹۰). در همین راستا نظام ترویج کشاورزی در چارچوب الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت بایستی تلاش نماید تا علاوه بر شکوفاسازی نیازها و ظرفیت‌های مادی انسان، گرایش به خلاقیت در برخورداری از همه راهبردهای معنوی مانند سازوکار تأمین زکات را برای مدیریت سوانح و بلائیای طبیعی در کشاورزان ایجاد و درک هدف‌گایی کار و تولید در کشاورزی که همانا تعمیق معنویت و تعالی انسان است را در کشاورزان بپروراند (حسین، ۱۳۸۰).

انسان‌ها دارای بُعد مادی (جسم، فنآوری‌ها، ثروت، اطلاعات، سیستم‌ها و سازمان‌ها) و معنوی (مکتب و عقیده، ارزش‌های مذهبی و فرهنگی، کرامت‌های اخلاقی، تفکر، قلب و نیت) هستند که

همکاران، ۱۳۸۴). به‌طور کلی معنویت در کار و زندگی برای سازمان‌ها، انسانیت؛ برای اجتماع، فعالیت؛ برای محیط، مسئولیت و از همه مهم‌تر برای منابع انسانی رشد و شکوفایی به ارمغان می‌آورد (رسولی و همکاران، ۱۳۹۲).

کسب و کارهای کشاورزی به‌دلیل به‌قرار گرفتن در فضای باز به شدت در معرض خطرات متعدد و غیرقابل پیش‌بینی حوادث طبیعی هستند که در صورت نبود سازوکارهای حمایتی، صدمات و خسارات وارده به کشاورزان، بسیار زیاد و تا حدی غیر قابل محاسبه است و حتی در برخی موارد امکان ادامه فعالیت را از آنان سلب می‌کند (شیرزاد، ۱۳۸۶). در جوامع مختلف طیف نسبتاً گسترده‌ای از سیاست‌ها، برنامه‌ها، تدابیر و ابزارها برای مدیریت ریسک کشاورزی و مهار یا کاهش اثرات نامطلوب سوانح و بلائیای طبیعی و ایجاد حفاظت و امنیت در محیط‌های کشاورزی به‌کار گرفته می‌شود (Hardaker et al., 2004).

بیمه از شیوه‌های متداول مدیریت ریسک در بخش کشاورزی و نوعی تأمین و پوشش حمایتی در مقابل خسارات ناشی از حوادث طبیعی است که به موجب قرارداد، در صورت وارد شدن خسارت به محصولات کشاورزی، بیمه‌گر موظف به جبران خسارت مالی بیمه‌گزار تا سطح مورد قرارداد است (ترکمانی، ۱۳۸۸). بیمه محصولات کشاورزی، اشتراکی مادی بین کشاورزان و سازمان بیمه‌گر است تا خطرات احتمالی حوادث را کاهش داده و توزیع نماید. اما با توجه به این‌که منشاء قدرت لایزال جهان هستی از آن خداوند است، این سؤال پیش می‌آید که آیا صرف اشتراک مادی مدیریت یک مؤسسه یا سازمان با کشاورزان برای این منظور کافی است؟ و اشتراک معنوی کشاورزان با خالق هستی در کاهش

لازمه حصول امنیت حقیقی، تعامل این دو بُعد است. قوای محرکه معنوی^۱ دستمایه تفکر پیرامون پیچیدگی، تنوع و ارزش‌های انسانی و هدایت‌گر ارتباط صحیح انسان با خود، دیگران، طبیعت و خدا هستند (منصورآبادی، ۱۳۸۳). زکات از منابع بیت‌المال است که برای تقویت دینداری، رفع مشکلات محرومان و توسعه امکانات رفاهی عموم مورد استفاده قرار می‌گیرد. از نظر اسلام، پرداخت زکات از طریق کارآفرینی و رشد اقتصادی، جامعه را به سازندگی، پیشرفت، تعاون و تعالی سوق می‌دهد و بنیان‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه را تحکیم می‌بخشد (فجری، ۱۳۸۷). از این منظر زکات موضوعی صرفاً مادی نیست و بیش از آثار توزیع درآمدی زکات، آثار تزکیه‌ای آن مهم است. دعای پیامبر و حاکم اسلامی در حق اداء کنندگان زکات^۲، مایه آرامش درونی آنان و سرمایه‌ای معنوی و ارزشمند است که اعتماد و اطمینان را در جامعه ایجاد می‌کند. پرداخت زکات، باعث تطهیر نفس و پاک کردن آن از آلودگی‌ها و موانع روحی و زمینه رشد و تکامل معنوی جامعه به‌عنوان هدف اصلی برنامه‌های اجتماعی و اقتصادی اسلام است.

استان فارس با پیشینه تاریخی و مذهبی و به‌عنوان سومین حرم اهل بیت^(ع) در ایران، در سال ۱۳۹۲ با پرداخت ۲۲۲ میلیارد ریال مقام اول را در جمع‌آوری زکات از نظر حجمی به خود اختصاص داد که نسبت به سال قبل آن ۶ درصد رشد داشته است. موفقیت در پرداخت زکات و افزوده شدن آن به سبب فرهنگ عمومی مردم به ویژه کشاورزان و تبدیل آن به سنتی حسنه، نتیجه کاری گروهی و با بهره‌گیری از ظرفیت‌های تبلیغی و رسانه‌ای جامعه است

(خبرگزاری کار ایران، ۱۳۹۳)، اما تا رسیدن به نقطه مطلوب و استفاده از تمام ظرفیت‌های اجتماعی زکات در کشور فاصله زیادی وجود دارد و میزان زکات جمع‌آوری شده کمتر از مقدار بالقوه‌ای است که وجود دارد (فرهادیان آرانی و وثوق، ۱۳۹۰) و چنانچه جمع‌آوری زکات توسط سازمان‌های متولی افزایش یابد، اثرات مطلوب و ماندگاری را در کارآفرینی و ایجاد کسب و کارهای کوچک، کاهش فقر و توسعه مناطق محروم روستایی خواهد داشت. از سویی به موضوع رضایت از کسب و کار و زندگی و عوامل مؤثر بر آن در بین کشاورزان کمتر توجه شده است. در همین راستا هدف پژوهش حاضر، بررسی تأثیر سازوکار تأمین زکات بر "رضایت شغلی" و "رضایت از زندگی" گندمکاران پرداخت‌کننده زکات استان فارس و تبیین رهیافت مهیاسازی ترویج کشاورزی برای توسعه پرداخت زکات است.

نقش زکات در کسب و کار کشاورزی: قرآن کریم، اصلاح امور اقتصادی جامعه را در کنار دعوت به توحید، از رسالت‌های مهم پیامبران معرفی می‌کند، چنان که تلاش حضرت شعیب^(ع) را برای بهبود امور اقتصادی و رونق کار و تولید یاد آور می‌گردد که به قوش فرمود: «ای قوم من، خدا را بپرستید، برای شما جز او معبودی نیست و پیمان‌ها و ترازو را کم نکنید» (هود/ ۸۴) و از دخالت مستقیم و برنامه‌ریزی برخی پیامبران برای امور اقتصادی جامعه به تفصیل یاد کرده است (یوسف/ ۴۹-۴۷ و ۵۶-۵۴؛ بقره/ ۲۸۲ و ۱۸۸؛ نساء/ ۶-۵). در پارادایم توسعه موردنظر اسلام، دین و اقتصاد رابطه‌ای عمیق و تأثیری متقابل دارند و رفتارهای اقتصادی مشروع، عبادت تلقی می‌شوند و بر تقویت باورهای دینی، پاکسازی روحی و اخلاقی و رضایت از کار و زندگی اثرگذار است (غفاری و کریمی، ۱۳۸۷).

1- Spiritual Dynamics

۲. خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (توبه/ ۱۴)

منابع مالی خرد و برای رونق فضای کسب و کار بخش کشاورزی و صنایع جانبی، در اختیار واحدهای تولیدی کوچک روستایی قرار داد و صاحبان نیازمند آن‌ها را تقویت کرد (Rafiki and Abdul Wahab, 2013). با این حال تاکنون سیستم جامع و منسجمی برای جمع‌آوری و هزینه کرد زکات در کشورهای اسلامی شکل نگرفته است و این وجوهات نتوانسته به صورت پایدار در کارآفرینی، کاهش فقر و توسعه کشاورزی و روستایی مؤثر باشد. از این رو ضروری است با ارایه الگوی متناسب با بوم فرهنگی و اقتصادی کشورهای اسلامی از این آموزه و واجب دینی در جهت پیشبرد اهداف توسعه سود جست.

پیشینه تحقیق

بهزیستی یا رضایت از زندگی یک مفهوم چندبعدی و فراگیری است که احساس و نظر افراد را نسبت به دنیای پیرامون خود نشان می‌دهد و نشانه موفقیت در سازگاری با تغییرات در موقعیت‌های گوناگون است (Nelson and Loehman, 2006). وجود چنین احساسی، سلامت فرد و جامعه را تضمین می‌نماید و با ایجاد امید و خوشبینی، گسترش تعلق و تعهد اجتماعی و از بین بردن احساس ناتوانی، انزوا و بی‌اعتمادی، زمینه‌ساز بقا و توسعه پایدار جامعه است (ربانی و بهشتی، ۱۳۹۰). رضایت شغلی نیز یک حالت عاطفی مثبت یا خوشایند است که نتیجه ارزیابی فرد از تجارب شغلی خود است و یا میزان احساسات و تمایلات کلی مثبتی است که افراد نسبت به کسب و کار خود دارند و به سازگاری آن‌ها با محیط شغلی کمک می‌کند (Lock, 2000). رضایت شغلی از جنبه‌های دیگر مانند گرایش عاطفی مثبت نسبت به شغل و احساسات و عواطف درک شده ناشی از تجربیات کاری و همچنین پیامدهای آن‌ها از نظر تمایل به پیشرفت، رعایت اخلاق حرفه‌ای،

زکات یک فریضه واجب الهی است که در قرآن کریم قرین نماز (اقیموا الصلوة و اتوا الزکات) آمده (حج/۴۱) و موجب تطهیر روح و پاکی ثروت و مال می‌گردد (توبه/۱۰۳). زکات به معنای پاکیزگی، نمو، برکت، خلاصه و برگزیده هر چیز، صدقه و عمل صالح و آنچه به حکم شرع به انسان‌های محتاج می‌دهند و به معنی افزایش نیز آمده است (فرهادیان آرانی و وثوق، ۱۳۹۰). هدف احیاء فریضه زکات همانند دیگر فرایض دینی تزکیه اموال و پاک کردن نفوس مسلمانان و رفع محرومیت‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی است. با توجه به جایگاه ارزشی زکات در جامعه اسلامی، رواج آن باعث ایجاد اشتغال، تعدیل ثروت و عدالت اجتماعی در جامعه شده و بسیاری از مشکلات مسلمانان کاهش می‌یابد (ایروانی و همکاران، ۱۳۹۰؛ Abu Bakar and Abd.Ghani, 2011)

مصرف عایدات زکات در امور عام‌المنفعه و زیربنایی تأمین آب شرب، برق، ارتباطات، بهداشت و آموزش فقراء بازده نهایی را افزایش می‌دهد و زمینه‌ها و انگیزه‌های لازم را برای سرمایه‌گذاری فی سبیل الله به وجود می‌آورد (عزتی و نورمحمدلو، ۱۳۹۲). همچنین با تشکیل سرمایه و تهیه ابزار کسب و کار برای فقرای روستایی از محل این عایدات، درآمد کل روستائیان و سرمایه‌گذاری آنان افزایش می‌یابد که در دراز مدت به دلیل تأثیر مثبت آن بر بهره‌وری نیروی کار، پس‌انداز کل جامعه روستایی را زیاد می‌کند. جمع‌آوری و مصرف زکات موجب افزایش ثبات اجتماعی و کاهش ریسک در کشاورزی خواهد شد (گیلک حکیم‌آبادی، ۱۳۸۵). پرداخت بدهی کشاورزان از طریق وجوه زکات موجب کاهش ضرر احتمالی در تولید و ثبات بازار محصولات کشاورزی می‌شود و از این طریق میل به سرمایه‌گذاری و کارآفرینی را افزایش می‌دهد. حتی وجوه زکات را می‌توان به‌عنوان

پایبندی به شغل و احساس تعلق به کار قابل مطالعه است (خسروانیان و همکاران، ۱۳۹۲).

دینداری و دخالت دادن دین در تصمیم‌ها و انتخاب‌ها از عوامل مؤثر در رضایت از زندگی است و سنجه‌های ارزشی فرامادی، ایمان و اعتقادات دینی و رفتارهای مذهبی مانند نیایش، دعا و صدقه دادن با رضایت از زندگی رابطه‌ای مستقیم دارند (Myers and Diener, 1995). این ویژگی‌ها به دلیل تأثیر بر شخصیت انسان‌ها، سازوکاری تأمیتی است که به افراد کمک می‌کند تا بهتر و آسان‌تر عوامل تنش‌زا و مخاطرات محیطی را کنترل و مدیریت نمایند (Fabricatore et al., 2000). افراد با هوش معنوی بالا از منابع معنوی مانند پرداخت صدقه و زکات برای حل مسائل خویش استفاده می‌کنند و به دلیل حق شناسی، تواضع و بخشش، ضمن رضایت از زندگی، برای بهبود امور هم‌نوعان خویش به‌ویژه انسان‌های محروم و کسب رضایت خداوند می‌کوشند (نادری و همکاران، ۱۳۸۸). لذا به‌طور ویژه تأمین نیازهای مادی و احساس امنیت روانی به‌منظور افزایش علاقه و رضایت از زندگی و کار و تولید در بین کشاورزان باید مورد توجه برنامه‌های توسعه روستایی قرار گیرد. از سویی مهارت مقابله با مشکلات مختلف در بخش کشاورزی، موضوع مهمی است که نقش مؤثری در بدست آوردن رضایت معنوی از کار و زندگی دارد، که نتیجه آن کوچک شمردن سختی‌ها و توجه به فناپذیری دنیاست که کشاورزان پرداخت‌کننده زکات این مولفه‌ها را بیشتر در خود شکل داده‌اند.

طبق نتایج یک تحقیق اسنادی و با تحلیل ثانویه داده‌های آماری موج پنجم پیمایش پیرامون ارزش‌های جهانی با نمونه‌ای ۲۶۶۷ نفری در ایران، دینداری تأثیر مثبتی بر رضایت از زندگی دارد و اعتقاد به خدا و مشارکت در مناسک جمعی دینی، رضایت از زندگی بالاتری را برای افراد به همراه می‌آورد (ربانی و

بهشتی، ۱۳۹۰). یافته دیگری نشان داد که پرداخت وجوهات شرعی و صدقه، پیش‌بینی‌کننده احساس ذهنی بهزیستی و رضامندی جمعیت بزرگسال شهر شیراز می‌باشد (هادیانفرد، ۱۳۸۴). کوئینگ و همکاران (Koeing et al., 2007) در تحقیقی نشان داده‌اند که سلامت روانی و جسمی با زندگی معنوی انسان‌ها رابطه‌ای مثبت دارد و افراد با اعتقادات مذهبی قوی‌تر، سازگاری بهتری با موقعیت‌های استرس‌زا (مانند مخاطرات طبیعی در محیط کشاورزی) دارند. در پژوهش روزن (Rosen, 1992) مشخص شد که افراد تهیدست و محروم روستایی در بین نژادهای مختلف، انجام آداب و مناسک مذهبی را در چالش با مشکلات روزمره زندگی و کاری مؤثر می‌دانند.

مطالعات میدانی چندانی به‌طور ویژه پیرامون رابطه پرداخت زکات با رضایت از زندگی و رضایت شغلی ملاحظه نگردید. برخی از مطالعات اثرات زکات بر فقرزدایی، توزیع ثروت و کمک به رشد و توسعه اقتصادی کشورهای مسلمان و به‌طور کلی تأثیر آن بر زکات‌گیرندگان را بررسی کرده‌اند (Nadzri et al., 2012). تعدادی از محققان هم عوامل فردی و اجتماعی مؤثر بر مشارکت مردم در پرداخت زکات را مطالعه نموده‌اند (Muda et al., 2006)؛ اما پیرامون نقش صدقه واجب زکات در بیمه کردن جسم، جان و اموال در مقابل بلایا و مخاطرات طبیعی^۱ به‌عنوان یک سازوکار تأمینی برای بهبود و ارتقای شاخص‌های کسب و کار در بخش کشاورزی و تأثیر آن بر رضامندی کشاورزان پرداخت‌کننده زکات، مطالعه خاصی انجام نشده است.

۱. امام علی (ع) می‌فرماید: حصنوا اموالکم بالزکاة؛ اموال خود را با زکات دادن مصونیت بخشید. همچنین امام باقر (ع) فرمودند: ما نقص مال سقط و لاهلک مال فی البر و البحر ادیت زکاته؛ هرگز مالی که زکاتش پرداخت شده باشد نه کم می‌شود و نه تلف می‌شود.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از لحاظ هدف، کاربردی است، زیرا به دنبال تبیین کارکردهای سازوکار تأمین زکات بر رضایت از شغل و زندگی گندمکاران استان فارس و ارائه راهکار به سازمان ترویج کشاورزی برای اشاعه آن می‌باشد. برای این منظور از تحقیق توصیفی و همبستگی با روش پیمایش استفاده شد. جامعه آماری پژوهش کلیه گندمکاران پرداخت کننده زکات در استان فارس بود که طبق جدول مورگان و روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی تصادفی، ۱۹۶ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. در این تحقیق طبقات گندمکاران بر اساس میزان توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان فارس و بر اساس عوامل شش‌گانه توسعه‌یافتگی شامل: امور آموزشی (۱۳ شاخص)، بهداشتی- درمانی (۱۴ شاخص)، ارتباطی (۹ شاخص)، مسکونی (۷ شاخص) و فرهنگی (۱ شاخص) بنابر مطالعه تحلیلی زندگی‌آبادی و اکبری (۱۳۹۰) مشخص گردید و استان به پنج طبقه بسیار توسعه‌یافته تا محروم تقسیم شد. سپس در هر طبقه شهرستان دارای بیشترین پرداخت زکات مشخص و در آن شهرستان، یک دهستان به‌طور تصادفی انتخاب شد. نمونه آماری هر طبقه بر اساس نسبت گندمکاران آن دهستان به کل جمعیت گندمکاران دهستان‌های منتخب مطابق جدول ۱ تعیین گردید. در هر دهستان گندمکاران پرداخت کننده زکات به شکل تصادفی از بین روستاهای آن دهستان برای مصاحبه انتخاب شدند.

یافته‌های پژوهشی با هدف بررسی نقش زکات محصولات گندم و جو در توسعه روستایی استان کردستان نشان داد که درآمد زکات این محصولات نقش مؤثری در فقرزدایی روستاها و تأمین مالی برای توسعه زیرساخت‌های عمرانی، کارآفرینی کشاورزی و توسعه کسب و کار محرومان داشته است. همچنین این درآمد در مقایسه با سایر درآمدهای استانی جایگاه مناسبی به عنوان منبع جدید درآمدی دارد و زمینه مشارکت خودجوش مردم را با انگیزه مذهبی در برنامه‌های توسعه فراهم می‌نماید (رضوانفر، ۱۳۸۹: ۶۳-۷۹). ولی از نظر اسلام هدف پرداخت کننده زکات به دست آوردن رضایت الهی، تأمین زندگی نیازمندان و سازندگی و تکامل روحی و روانی انسان‌های پرداخت کننده زکات است. پرداخت انفاق و زکات موجب کاهش دلبستگی به مال می‌شود و انسان را به سوی کمال راهنمایی می‌کند (عزتی و نورمحمدلو، ۱۳۹۲). فرهادیان‌آرانی و وثوق (۱۳۹۰) در تحقیق خود مشاهده کرده‌اند که عوامل سازمانی، ایمان و دینداری و نوع دوستی جزء عوامل مؤثر در ایجاد انگیزش در میان زکات‌دهندگان استان همدان بود و با توجه به آثار و نتایج مهم فردی و اجتماعی پرداخت زکات، ادای این فریضه دینی بر رضایت‌مندی و آرامش خاطر پرداخت کنندگان زکات اثرگذار است.

جدول ۱- توزیع حجم نمونه گندمکاران پرداخت کننده زکات در دهستان‌های منتخب.

شماره طبقه	طبقات	شهرستان	دهستان	تعداد نمونه
۱	بسیار توسعه یافته	شیراز	منطقه ۶	۲۶
۲	توسعه یافته	آباده	شورآب	۱۵
۳	تا حدودی توسعه یافته	اقلید	دژکرد	۷۰
۴	کمتر توسعه یافته	جهرم	خفر	۱۵
۵	محروم	مرودشت	کناره	۷۰
	مجموع			۱۹۶

پرداخت زکات (۰/۷۸) و رضایت از زندگی (۰/۸۶) مطلوب و قابل قبول بود. به منظور سنجش این سه متغیر از طیف پنج گزینه‌ای لیکرت از کاملاً مخالفم=۱ تا کاملاً موافقم=۵ استفاده شد. برای بررسی داده‌ها در بخش توصیفی از آماره‌های توزیع فراوانی و درصد و در بخش تحلیلی از ضریب همبستگی پیرسون، رگرسیون و تحلیل واریانس استفاده شد.

رزق و روزی " با میانگین ۳/۵۳ و انحراف معیار ۰/۸۳ و "احساس داشتن آرامش درونی" با میانگین ۳/۴۱ و انحراف معیار ۰/۷۵ در اولویت اول و دوم قرار داشتند. گویه "تمایل به مهاجرت از روستا" در اولویت آخر قرار داشت (میانگین ۱/۲۱). میانگین کلی رضایت از زندگی پاسخگویان ۲/۷۲ با انحراف معیار ۰/۶۶ در دامنه "کم" تا "متوسط" بود.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته بود که روایی صوری و محتوایی آن بر اساس نظرات جمعی از صاحب‌نظران بخش ترویج کشاورزی و الهیات و معارف اسلامی دانشگاه شیراز تأیید گردید و پس از اصلاحات، برای تأیید پایایی آن از یک مطالعه راهنما در خارج از نمونه آماری و با محاسبه آلفای کرونباخ استفاده شد که برای متغیرهای مختلف پژوهش شامل رضایت شغلی (۰/۷۲)، نگرش به

نتایج تحقیق

بر اساس نتایج توصیفی، میانگین سن پاسخگویان ۴۶/۸۷ سال که بیشترین فراوانی مربوط به گروه سنی ۴۰ تا ۵۹ سال بود. میانگین تعداد افراد خانوار ۵/۷۲ نفر و متوسط سال‌های پرداخت زکات کشاورزان ۴/۰۲ سال و با حداکثر ۸ سال و حداقل ۱ سال بود. وضعیت رضایت از زندگی گندمکاران در جدول ۲ مشاهده می‌شود. مطابق یافته‌ها عبارات "رضایت از

جدول ۲- وضعیت رضایت از زندگی گندمکاران.

ردیف	گویه	میانگین	انحراف معیار
۱	از رزق و روزی خود رضایت دارم	۳/۵۳	۰/۸۳
۲	احساس آرامش درونی دارم	۳/۴۱	۰/۷۵
۳	محصولات کشاورزی دارای برکت هستند	۳/۲۳	۰/۶۲
۴	در آب برکت وجود دارد	۳/۱۲	۰/۶۴
۵	احساس رشد و بالندگی می‌کنم	۳/۰۳	۰/۷۶
۶	بین مردم روستا اعتماد و روحیه تعاون و همکاری وجود دارد	۲/۶۱	۰/۵۸
۷	از سکونت در روستا راضی هستم	۲/۳۲	۰/۶۳
۸	طرح‌های توسعه و آبادانی روستا رضایت‌بخش است	۲/۰۴	۰/۵۵
۹	تمایل دارم از روستا مهاجرت کنم	۱/۲۱	۰/۵۹

معیار ۰/۶۹ در اولویت اول و دوم قرار داشتند. "علاقتمندی به اشتغال بکار فرزندان در امور کشاورزی" در اولویت آخر قرار داشت (میانگین ۲/۳۰). میانگین کلی رضایت شغلی پاسخگویان ۲/۸۴ و انحراف معیار ۰/۶۸ در دامنه "کم" تا "متوسط" بود.

وضعیت رضایت پاسخگویان از شغل خود در جدول ۳ آمده است. مطابق یافته‌ها عبارات "رضایت از سرمایه‌گذاری در کسب و کارهای کشاورزی" با میانگین ۳/۵۱ و انحراف معیار ۰/۷۲ و "تمایل به کارآفرینی در کشاورزی" با میانگین ۳/۴۰ و انحراف

جدول ۳- وضعیت رضایت شغلی گندمکاران.

ردیف	گویه	میانگین	انحراف معیار
۱	از سرمایه‌گذاری در کسب و کارهای کشاورزی رضایت دارم	۳/۵۱	۰/۷۲
۲	متمايل به کارآفرینی در کشاورزی هستم	۳/۴۰	۰/۶۹
۳	از کار و تولید در کشاورزی احساس پیشرفت می‌کنم	۳/۲۴	۰/۷۳
۴	محصولات در مقابل آفات و بیماری‌ها حفظ می‌شود	۲/۷۲	۰/۷۶
۵	درآمدهای مزرعه دارای ثبات نسبی است	۲/۴۱	۰/۵۸
۶	برای آینده کشاورزی چاره‌اندیشی می‌شود	۲/۳۶	۰/۶۱
۷	علاقتمندم فرزندانم نیز در امور کشاورزی مشغول به کار شوند	۲/۳۰	۰/۶۵

نگرش گندمکاران نسبت به سازوکار تأمین زکات در جدول ۴ ارائه شده است. مطابق یافته‌ها عبارات "زکات کامل کننده دین و نماز است" با میانگین ۴/۴۹ و انحراف معیار ۱/۷۲ و "زکات نوعی حمایت خداوند از کشاورزان است" با میانگین ۴/۳۸ و انحراف معیار ۱/۵۹ در اولویت اول و دوم قرار داشتند. میانگین کلی نگرش به زکات، ۴/۲۳ با انحراف معیار ۱/۴۲ در دامنه "زیاد" تا "خیلی زیاد" بود.

جدول ۴- نگرش گندمکاران نسبت به سازوکار تأمین زکات.

ردیف	گویه	میانگین	انحراف معیار
۱	زکات کامل کننده دین و نماز است.	۴/۴۹	۱/۷۲
۲	زکات نوعی حمایت خداوند از کشاورزان است.	۴/۳۸	۱/۵۹
۳	قسمتی از محصول که متعلق به ما نیست و حق بینوایان است.	۴/۲۶	۱/۵۲
۴	زکات باعث کم شدن ثروت و دارایی نمی‌شود.	۴/۱۷	۱/۴۰
۵	محصولات فقط برای مصرف شخصی نیست و سهم فقرا در آن است.	۴/۱۱	۱/۳۱
۶	زکات هزینه‌ای اضافی بر دوش کشاورز است.	۴/۰۱	۱/۰۲

بررسی رابطه نگرش گندمکاران نسبت به سازوکار تأمین زکات با هریک از متغیرهای رضایت از زندگی و رضایت شغلی نشان داد بین نگرش به زکات و رضایت از زندگی رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد ($r=0/54, p=0/001$). یعنی هرچه گندمکاران نگرش مثبت تری نسبت به زکات داشته باشند، رضایت آن‌ها از زندگی زیادتر است. مطابق یافته‌ها

رابطه نگرش به زکات و رضایت شغلی هم بین گندمکاران مثبت و معنی دار بود ($r=0/41, p=0/001$). بنابراین با ارتقای نگرش به زکات، رضایت شغلی افزایش می‌یابد (جدول ۵). در مجموع نتایج نشان داد که با بهبود نگرش نسبت به سازوکار تأمین زکات، رضایت از زندگی و کسب و کار گندمکاران افزایش می‌یابد.

جدول ۵- رابطه نگرش به زکات با رضایت از زندگی و شغل.

متغیر مستقل	متغیر وابسته	R	R ²	R ² _{Adj}	سطح معناداری
نگرش به زکات	رضایت از زندگی	۰/۵۴	۰/۲۹	۰/۲۸۹	۰/۰۰۱
	رضایت شغلی	۰/۴۱	۰/۱۷	۰/۱۶۹	۰/۰۰۱

به منظور بررسی تأثیر نگرش به زکات بر رضایت از زندگی از رگرسیون تک متغیره استفاده شد. نتایج در سطح ۰/۰۰۱ معنی دار بود و نشان داد نگرش به پرداخت زکات می تواند ۲۹ درصد تغییرات رضایت از زندگی را پیش بینی کند (جدول ۵). با توجه به مقدار ضریب استاندارد شده (Beta) افزایش یک انحراف

استاندارد در نگرش به زکات موجب افزایش ۰/۲۱۶ انحراف استاندارد در رضایت از زندگی می شود (جدول ۶). بر اساس اطلاعات جدول و معنی دار بودن مدل نهایی، معادله خط رگرسیون را می توان به شکل زیر برآورد نمود:

$$Y = -1/688 + 0/351X_1$$

جدول ۶- تأثیر نگرش به زکات بر رضایت از زندگی.

Sig	t	Beta	B	متغیرهای مستقل
۰/۰۰۱	۰/۰۴۳	-	-۱/۶۸۸	Constant
۰/۰۰۱	۱/۷۳	۰/۲۱۶	۰/۳۵۱	نگرش به زکات (X _۱)
F=۹۷/۳۱۳			Sig.F=۰/۰۰۱	

همچنین تحلیل رگرسیون تأثیر نگرش به زکات بر رضایت شغلی در سطح ۰/۰۰۱ معنی دار بود و مشخص گردید که ۱۷ درصد واریانس رضایت شغلی توسط نگرش به زکات قابل پیش بینی است (جدول ۵). با توجه به مقدار ضریب استاندارد شده (Beta)

افزایش یک انحراف استاندارد در نگرش به زکات سبب افزایش ۰/۰۴۹ انحراف استاندارد در رضایت شغلی گندمکاران می شود (جدول ۷). معادله خط رگرسیون را می توان به شکل زیر برآورد نمود:

$$Y = 1/100 + 0/049X_1$$

جدول ۷- تأثیر نگرش به زکات بر رضایت شغلی.

Sig	t	Beta	B	متغیر
۰/۰۰۱	۲/۹۰۷	-	۱/۱۰۰	Constant
۰/۰۰۱	۵/۵۲	۰/۰۴۹۱	۰/۰۴۹	نگرش به زکات (X _۱)
F=۷۸/۶۸۶			Sig.F=۰/۰۰۱	

مقایسه نگرش به پرداخت زکات در مناطق پنج گانه توسعه یافتگی: مقایسه میانگین نگرش گندمکاران مناطق پنج گانه توسعه یافتگی نسبت به پرداخت زکات در جدول ۸ ارائه شده است. نتایج تحلیل واریانس یک طرفه نشان داد که اختلاف معنی داری بین مناطق مختلف در نگرش به زکات وجود دارد

(F=۱۰/۱۷, p=۰/۰۰۱). بر اساس نتایج آزمون تعقیبی LSD دو منطقه "بسیار توسعه یافته" و "توسعه یافته" با مناطق "تا حدودی توسعه یافته"، "کمتر توسعه یافته" و "محروم" دارای اختلاف معنی داری هستند، به طوری که نگرش نسبت به پرداخت زکات در دو منطقه نخست بیش از سه منطقه دیگر است.

جدول ۸- مقایسه نگرش به زکات در مناطق پنج گانه توسعه یافتگی.

متغیر	مناطق	میانگین*	انحراف معیار	F	Sig
نگرش به زکات	بسیار توسعه یافته	۴/۴۰ ^a	۱/۴۴	۱۰/۱۷	۰/۰۰۱
	توسعه یافته	۴/۵۴ ^a	۱/۴۱		
	تا حدودی توسعه یافته	۴/۳۰ ^b	۱/۴۲		
	کمتر توسعه یافته	۴/۲۴ ^b	۱/۳۳		
	محروم	۴/۰۲ ^b	۱/۳۲		

* میانگین: بین ۱-۵.

نتیجه گیری و پیشنهادات

هدف این پژوهش بررسی سازوکار تأمین زکات و تأثیر آن بر رضایت از زندگی و رضایت شغلی در بین کشاورزان گندمکار استان فارس و تبیین رهیافت مهیاسازی ترویج کشاورزی برای توسعه و ترویج پرداخت زکات بود. نتایج نشان داد که میانگین رضایت از زندگی و کسب و کار گندمکاران در سطح متوسط ولی میانگین نگرش به پرداخت زکات در سطح بالا قرار دارد. همچنین نگرش نسبت به زکات با هر دو متغیر رضایت شغلی و رضایت از زندگی دارای رابطه مثبت و معنی دار می باشد، اما در تبیین واریانس رضایت از زندگی نسبت به رضایت شغلی نقش قوی تری دارد. این یافته با نتایج پژوهش هایی که رابطه معنویت با رضایت از زندگی و شغل را مثبت ارزیابی کرده اند، از جمله تحقیق هادیانفرد (۱۳۸۴)، ربانی و بهشتی (۱۳۹۰)، مایزر و دنیر (Myers and Diener, 1995)، فابریکاتور و همکاران (Fabricatore et al., 2000) و کوئینگ و همکاران (Koeing et al., 2007) همسو می باشد.

تحلیل واریانس یک طرفه نشان داد نگرش نسبت به پرداخت زکات با سطح توسعه یافتگی مناطق رابطه مستقیم دارد، لذا برنامه ریزی برای ترغیب و استقبال بیشتر همه کشاورزان و از جمله مناطق کمتر توسعه یافته از این سازوکار و هزینه کرد آن در توسعه آموزشی، کارآفرینی و بهبود فضای کسب و کار مناطق

محروم روستایی ضروری است. بنابراین لازم است از توانایی ها و ظرفیت های بومی و محلی هر منطقه بر اساس بوم معرفتی اسلام به منظور توسعه و فقرزدایی از جامعه مسلمانان و مطابق با الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت استفاده کرد. به ویژه این که پس از آشکار شدن ناکارآمدی سیاست های رشد، توسعه درونزا با طرح شاخص توسعه انسانی وارد مرحله جدیدی شده است. مطابق این شاخص انسان ها موجوداتی تک بُعدی نیستند و لزوماً رشد یک جانبه اقتصادی، باعث بهروزی و رضایتمندی مردم نمی شود و همان گونه که تجربه نیز نشان داده است فقر، نابرابری و نارضایتی را تشدید نموده است (ربانی و بهشتی، ۱۳۹۰). بنابراین نباید فراموش کرد که اگر توفیقی در کسب و کارهای کشاورزی مثل خودکفایی گندم حاصل می شود، نه صرفاً به دلیل رشد ابزار و فناوری، بلکه در پرتو عمل به وظایف شرعی و ایمان و توکل مؤمنانه که پرداخت زکات از مصادیق ارزشمند آن است، به دست می آید و کیست که نداند باران را خدا می فرستد و ابزار و اسباب را او فراهم می نماید (فجری، ۱۳۸۷).

در اینجا یک سؤال اساسی مطرح است که با توجه به آثار و برکات اجتماعی و اقتصادی زکات در رونق فضای کسب و کار، چگونه می توان این سازوکار را در مناطق روستایی با درجه توسعه یافتگی متفاوت، از جمله در استان فارس و به ویژه با هدف سرمایه گذاری در مناطق کمتر توسعه یافته ترویج

نمود؟ طبق بررسی‌ها این امر مستلزم حرکتی جدی برای آگاهی گسترده مردم از نقش این فریضه دینی در زندگی زکات‌دهندگان و تقویت باور و اعتماد مردم به مسئولیت عظیم سازمان‌های احیای زکات در قبال محرومان است (AbuBakar and AbdulRashid, 2010). توانمندسازی، مدیریت کارا و حرفه‌ای و استفاده از سیستم‌ها و روش‌های ساده در سازمان‌های جمع‌آوری زکات با هدف مدیریت صحیح عواید زکات، همراه با اطلاع‌رسانی در خصوص نحوه جمع‌آوری و مصرف آن در جامعه، باعث اطمینان مردم نسبت به مراکز متولی زکات می‌شود. وجود عوامل تشویقی مانند معافیت مالیاتی برای زکات‌دهندگان و تبلیغات و همایش‌های سالانه از دیگر عوامل مهم سازمانی مؤثر در ترویج پرداخت زکات هستند (گیلک حکیم‌آبادی، ۱۳۸۵؛ فرهادیان‌آرانی و وثوق، ۱۳۹۰).

پیشنهاد این مقاله رهیافت مهیاسازی برای ترویج سازوکار تأمین زکات در بخش کشاورزی مبتنی بر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است. در این راستا همکاری و مشارکت کارشناسان سازمان ترویج کشاورزی، کمیته امداد امام خمینی^۹ و گندمکاران برای شناخت و انتخاب این سازوکار حفاظتی و تأمین در مقابله با شرایط پیچیده و متغیر محیط‌های کار و تولید یک ضرورت است. از منظر این رهیافت با توجه به این‌که همواره نیازها و تمایلات متنوع در حال ظهور و بروز هستند، جوامعی که سمت و سوی تغییر در نیازها و چشم‌اندازهای آتی را بیشتر درک کنند، می‌توانند آن‌ها را بهتر هدایت کنند (Miller, 1993). لذا نهاد آموزشی و تحول‌گرای سازمان ترویج کشاورزی کشور آشکارکننده موقعیت‌های مسأله‌مدار در آینده تلقی می‌شود و باید در آموزش مدیران، کارکنان و ارباب‌رجوع سازمان‌هایی نظیر کمیته امداد

امام خمینی^۹ برای مدیریت تغییرات پیچیده محیطی نقش مهمی ایفاء نماید. بنابراین با توجه به تغییرات سریع در کشاورزی و سیاست دولت‌ها برای چالش با ناامنی‌های روانی موجود در فضای کار و تولید در بخش کشاورزی، باید ساختار سازمان ترویج کشاورزی و کمیته امداد اصلاح شده و انعطاف‌پذیر گردد (شاهولی و یوسفی‌نژاد، ۱۳۸۲). همچنین باید با تغییر نگرش مدیران و کشاورزان، انتخاب مکانیزم‌های امنیتی در محیط‌های کشاورزی را متنوع نمود تا کشاورزانی که در محیط زندگی و کار با خطرات گوناگونی روبرو هستند، از کلیه امکانات مادی و معنوی خویش برای پیشگیری از این مخاطرات استفاده نموده و با نوعی نگرش کل‌گرایانه به ترسیم روند وقایع ناشناخته اقدام و آمادگی مدیریت آن‌ها را پیدا کنند. این منظور در چارچوب رهیافت "مهیاسازی ترویج کشاورزی" معنا پیدا می‌کند. رهیافت مهیاسازی در بردارنده عناصر و گرایش‌های نوین مانند افزایش تاب‌آوری در مواجهه با ناپایداری، فعالیت‌های گروهی و ارتباطات شبکه‌ای درون و برون سازمانی کارشناسان و ارباب‌رجوع در فرآیند کارآفرینی، توجه به مبانی ارزشی و اخلاقی و توان‌سازگاری و قدرت انطباق‌پذیری مخاطبان با این ناپایداری‌ها است (شاهولی و منفرد، ۱۳۸۰). بنابراین می‌توان در سازمان ترویج کشاورزی و کمیته امداد، رهیافت مهیاسازی را برای تشویق گندمکاران مناطق مختلف استان فارس به انتخاب سازوکار تأمین زکات با راهبرد "توسعه کارآفرینی و رونق فضای کسب و کار کشاورزی" برای توسعه پایدار روستایی به کار گرفت. ابعاد مختلف این رهیافت در جدول ۹ تبیین شده است.

جدول ۹- تبیین رهیافت مهیاسازی برای ترویج سازوکار تأمین زکات در بین گندمکاران استان فارس.

عناصر رهیافت	توصیف عناصر رهیافت مهیاسازی
پیش فرض	دست‌اندرکاران بخش کشاورزی برای مقابله با خطرات غیرقابل پیش‌بینی باید شیوه کسب دانش و چالش با تحولات را فراگیرند و برای آینده برنامه‌ریزی نمایند. نتیجه این برنامه‌ریزی، ترویج زکات و رضایت از زندگی و شغل است که در نهایت به افزایش توانمندی گندمکاران مناطق کمتر برخوردار، بهبود فضای کسب و کار، کاهش فقر و توسعه روستایی منجر می‌شود.
مخاطبان	کشاورزان گندمکار و مجریان دولتی (کمیته امداد امام خمینی ^{۲۱} و سازمان ترویج کشاورزی)
هدف	آشنا کردن مخاطبان با سازوکار تأمین زکات برای تصمیم‌گیری در شرایط پیچیده و نامتعادل. همچنین آشنایی آنان با شرایط و نحوه پرداخت زکات و نتایج آن در بُعد فردی و اجتماعی به منظور تأمین رضایت از زندگی و کار
برنامه‌ریزی	همکاری کمیته امداد امام خمینی ^{۲۱} ، کارشناسان سازمان ترویج کشاورزی و گندمکاران در شناخت و انتخاب سازوکار تأمین زکات و برنامه‌ریزی در زمینه: ۱. تأسیس شورای مرکزی زکات در کمیته امداد امام خمینی ^{۲۱} ، ۲. تعیین و تنظیم ضوابط و معیارهای جمع‌آوری و مصرف زکات با محوریت کار و تولید، ۳. سیاست‌گذاری برای ترغیب مردم به ادای فریضه زکات، ۴. تعیین و هماهنگی کنشگران و معتمدان محلی جمع‌آوری زکات، ۵. ایجاد بانک اطلاعات استانی زکات و گزارش عملکرد آن در کارآفرینی و رونق تولید به شورای مرکزی
اجرا	این الگو با تنظیم برنامه‌های آموزشی، توانمندسازی کارشناسان و گندمکاران در مقابله با شرایط پیچیده محیطی و تبیین کارکردهای فردی، اقتصادی و اجتماعی زکات و نقش آن در رضایت از زندگی و شغل آغاز و ادامه می‌یابد.
منابع موردنیاز	۱. منابع انسانی (کارشناسان سازمان ترویج کشاورزی و کمیته امداد امام خمینی ^{۲۱}) که از ناپایداری‌های محیطی، نقش انسان در تحولات و اهمیت زکات در حل مشکلات اجتماعی آگاهی دارند، ۲. وجود برنامه، بودجه و منابع اطلاعاتی بروز برای توانمندسازی گندمکاران
سنجش موفقیت	۱. میزان رضایت گندمکاران پرداخت‌کننده زکات از زندگی و کار در مناطق پنج‌گانه توسعه‌یافتگی استان فارس، ۲. میزان درک شرایط متغیر و تشخیص روند تحولات اجتماعی و سازمانی توسط مدیران و کارکنان سازمان‌های ترویج کشاورزی و کمیته امداد، ۳. افزایش مشارکت گندمکاران در پرداخت زکات گندم، رضایت آن‌ها از عملکرد سازمانی و افزایش قدرت انطباق‌پذیری آنان با محیط

منبع: اقتباس از (شاه‌ولی و منفرد، ۱۳۸۰ و شاه‌ولی و یوسفی‌نژاد، ۱۳۸۲)

فهرست منابع

۱. ایروانی، ج.، سلطانی، ع. و حسین‌زاده بحرینی، م. ۱۳۹۰. زکات باطنی از دیدگاه فقهی. *مطالعات اسلامی فقه و اصول*، ۴۳(۸۶): ۵۱-۷۲.
۲. ترکمانی، ج. ۱۳۸۸. بررسی اثرات بیمه محصولات کشاورزی در کاهش ریسک و نابرابری درآمد بهره‌برداران: مطالعه موردی در استان فارس. *تحقیقات اقتصاد کشاورزی*، ۱(۱): ۱۷-۳۴.
۳. حسین، م. ۱۳۸۰. ترویج کشاورزی در بستر فرهنگ اسلامی. ترجمه سیدمحمود حسینی و فریبا مبینی، انتشارات دانشگاه زنجان.
۴. خبرگزاری کار ایران. ۱۳۹۳. فارس مقام اول جمع‌آوری زکات کشور را کسب کرد. کد خبر: ۱۶۲۱۸۳، بارگذاری ۱۳۹۳/۰۲/۰۳، تاریخ بازیابی ۹۴/۱۰/۲۵. قابل دسترس در: <http://www.ilna.ir>
۵. خسروانیا، ح.، شفیع‌ی رودپشتی، م. و توکلی، م. ۱۳۹۲. بررسی رابطه دینداری و عمل به باورهای دینی با رضایت شغلی کارکنان سازمان بهزیستی استان یزد. *مدیریت اسلامی*، ۲۱(۱): ۱۲۷-۱۴۶.

۶. خلیل‌نژاد، م. ۱۳۹۰. افزایش بهره‌وری و کاهش ضایعات فرآورده‌های کشاورزی از منظر سنت اسلامی. وزارت جهاد کشاورزی. قابل دسترس در: <http://dpe.agri-jahad.ir/portal>
۷. ربانی، ر. و بهشتی، ص. ۱۳۹۰. بررسی تجربی رابطه دینداری و رضایت از زندگی. مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، ۸(۱): ۷۹-۱۰۲.
۸. رسولی، ر.، محمدعلیپور، ز.، عباسی، م. و سبزفروش، ن. ۱۳۹۲. نقش معنویت و دینداری در کار بر مهارت‌های کارآفرینی کارکنان دانشگاه. مشاوره شغلی و سازمانی، ۵(۱۵): ۷۲-۸۸.
۹. رضوانفر، ن. ۱۳۸۹. بررسی اثرات اقتصادی زکات (گندم و جو) در توسعه روستایی، مطالعه موردی استان کردستان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه پیام‌نور.
۱۰. زنگی‌آبادی، ع. و اکبری، م. ۱۳۹۰. ارزیابی و تحلیل میزان توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان فارس. محیط‌شناسی، ۳۷(۳): ۱۱۳-۱۲۲.
۱۱. سیدجوادین، ر. ۱۳۸۵. مدیریت منابع انسانی. تهران: انتشارات ترمه.
۱۲. شاه‌ولی، م. و یوسفی‌نژاد، م. ۱۳۸۲. بررسی شناخت و نحوه به‌کارگیری رهیافت مهیاسازی در مدیریت سازمان‌های منابع طبیعی. پیام مدیریت، ۸: ۹۳-۱۱۱.
۱۳. شاه‌ولی، م.، منفرد، ن. ۱۳۸۰. رهیافت مهیاسازی ترویج کشاورزی برای توسعه انسانی در قرن ۲۱. مجله جهاد، ۶-۱۵: ۲۴۵.
۱۴. شیرزاد، ح. ۱۳۸۶. مطالعه تطبیقی نظام‌های بیمه محصولات کشاورزی در کشورهای مختلف جهان. برنامه و بودجه، ۸۱: ۸۱-۱۱۴.
۱۵. عزتی، م. و نورمحمدلو، پ. ۱۳۹۲. برآورد اثر متغیرهای اقتصاد کلان بر انفاق. پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ۲۰(۶۳): ۱۳۳-۱۵۴.
۱۶. غفاری، ه. و کریمی، ع. ۱۳۸۷. هویت دینی و آموزه‌های اخلاقی اسلام و تأثیر آن بر رفتارهای اقتصادی در فرآیند توسعه. همایش اقتصاد اسلامی و توسعه، دانشگاه فردوسی مشهد.
۱۷. فجر، م. ۱۳۸۷. سیمای زکات در اسلام. مبلغان، ۱۰۶: ۵۵-۶۶.
۱۸. فرهادیان آرانی، ع. و وثوق، ب. ۱۳۹۰. شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت افراد در پرداخت زکات. مطالعات اقتصاد اسلامی، ۳(۲): ۱۴۱-۱۷۰.
۱۹. گیلک حکیم‌آبادی، م. ۱۳۸۵. بررسی توان زکات (گندم و جو) در کاهش فقر (مطالعه موردی استان گلستان). نامه مفید، ۵۴: ۱۰۱-۱۲۲.
۲۰. منصورآبادی، ا. ۱۳۸۳. مقایسه نگرش زنان و مردان برنجکار نسبت به کشاورزی پایدار و سازه‌های مؤثر بر نگرش و رفتار پایداری آنان: مطالعه موردی شهرستان کازرون. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه شیراز.
۲۱. نادری، ف. عسگری، پ. روشنی، خ. و مهري آریانی، م. ۱۳۸۸. رابطه هوش معنوی و هوش هیجانی با رضایت از زندگی سالمندان. یافته‌های نو در روانشناسی، ۵(۱۲): ۱۲۷-۱۳۸.
۲۲. هادیانفرد، ح. ۱۳۸۴. احساس ذهنی بهزیستی و فعالیت‌های مذهبی در گروهی از مسلمانان. اندیشه و رفتار، ۱۱(۲): ۲۲۴-۲۳۲.

23. Abu Bakar, N., and Abdul Rashid, H. 2010. Motivations of Paying Zakat on Income: Evidence from Malaysia. *International Journal of Economics and finance*, 2(3): 76-84.
24. Abu Bakar, M.H., and Abd. Ghani, A.H. 2011. Towards Achieving the Quality of Life in the Management of Zakat Distribution to the Rightful Recipients (The Poor and Needy). *International Journal of Business and Social Science*, 2(4): 237-245.
25. Fabricatore, A., Handle, P., and Fenzel, M. 2000. Personal spirituality as a moderator between stressors and subjective well being. *Journal of Psychology and Theology*, 28(3): 221-228.
26. Hardaker, J.B., Huirne, R., and Anderson, J.R. 2004. *Coping with risk in agriculture*. CAB International. New York. 332p.
27. Koeing, H.G., Mcclough, M., and Larson, D.B. 2007. *Handbook of religion and health*. New York: Oxford University Press.
28. Lock, J. 2000. Job satisfaction of quick service restaurant employee. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 27: 125-136.
29. Miller, Y. 1993. Extension in queen's land: leading or following change. Proceeding: in the Australian pacific extension Conference, October 12-14, Pp: 5-13, Queensland, Australian.
30. Muda, M., Marzuki, A., and Shahrudin, A. 2006. Factors influencing individual participation in zakat contribution: exploratory investigation. Seminar for Islamic Banking and Finance, 29-30 August 2006, Kuala Lumpur: Faculty of Economics and Muamalat.
31. Myers, D.G., and Diener, E. 1995. Who is happy? *Psychological science*, 6(1):10-19.
32. Nadzri, F.A., AbdRahman R., Omar, N. 2012. Zakat and poverty alleviation: roles of zakat institutions in Malaysia. *International Journal of Arts and Commerce*, 1(7): 61-72.
33. Nelson, C.H., and Loehman, E.T. 2006. Further toward a theory of agricultural insurance. *American Journal of agricultural education*, 69(3): 523-531.
34. Rafiki, A., and Abdul Wahab, K. 2013. Influences of Islamic Practices on Small Firm Performance: A Study in North Sumatera, Indonesia. *Islamic Management and Business*, 5(11): 64-82.
35. Rosen, C.E. 1992. Ethnic differences among impoverished rural elderly in use of religion as a coping mechanism. *Journal of Rural Community Psychology*, 3(2): 27-34.